

Vasile Florea

ARTA ROMÂNĂNEASCĂ

de la origini până în prezent

O EDIȚIE LITERA

București
2017



Ediția a III-a a văzut lumina tiparului cu prilejul apropiatului Centenar al Marii Uniri a Românilor.

Cuprins

Cuvânt înainte

5



ARTA VECHIE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Arta preistorică

11

Arta antică

23



ARTA ROMÂNEASCĂ MEDIEVALĂ

Secolele IX-XIII

35

Secolul al XIV-lea

45

Secolul al XV-lea

69

Secolul al XVI-lea

117



ARTA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA DE TRANZIȚIE DE LA MEDIEVAL LA MODERN

Secolul al XVII-lea

189

Secolul al XVIII-lea

240



ARTA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ

Secolul al XIX-lea – prima
jumătate a secolului XX

289



ARTA CONTEMPORANĂ ROMÂNEASCĂ

677

NOTE

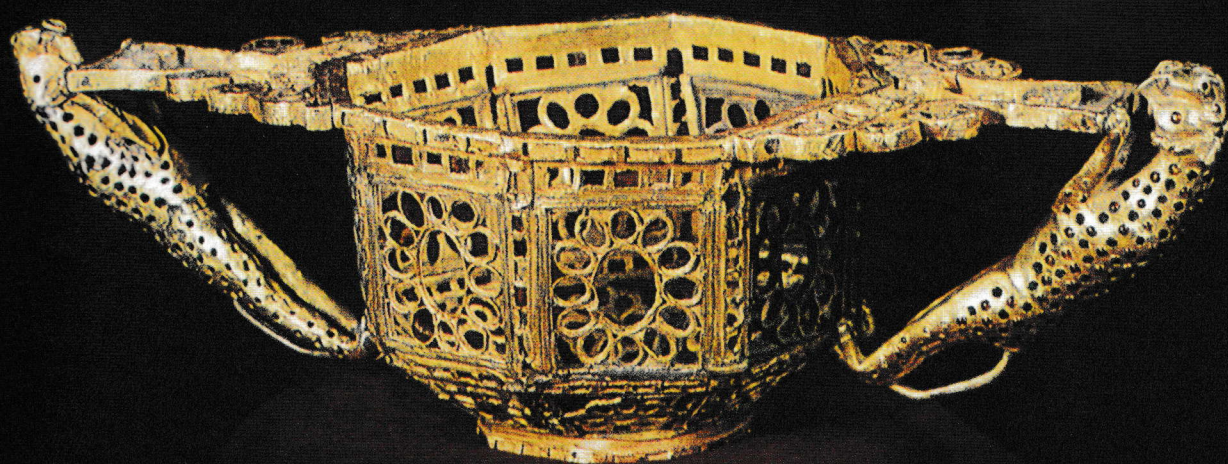
786

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

797

INDICE DE NUME

804



Arta



veche
pe teritoriul
României

ARTA PREISTORICĂ

VATRĂ de străveche civilizație, teritoriul României este depozitarul unor culturi și tipuri de artă care s-au succedat fără hiatusuri, într-un proces unic și continuu de preluare, transmitere și creștere ce-și are obârșia în artefacte produse cu circa zece mii de ani în urmă. Cam de atunci datează – în lumina ultimelor descoperiri – primele manifestări artistice propriu-zise din spațiul românesc.

Nu poate fi, desigur, vorba de a se stabili cu precizie în ce ordine cronologică au fost produse primele obiecte în care încep să se insinueze cu destulă timiditate rudimentare elemente artistice. Cercetătorii continuă să discute problema și propunerile de datare a unui obiect sau a altuia diferă încă de la autor la autor. Astfel, primele obiecte prevăzute cu decor geometric abstract, fie crestă, fie incizat, ar data, după toate probabilitățile, de la sfârșitul Paleoliticului superior și începutul Mezoliticului, fiind descoperite în anul 1966 în zona Cazane–Porțile de Fier, în așezările de la Cuina Turcului, Schela Cladovei, Ostrovul Banului ș. a. De regulă, este vorba despre un decor simplu din linii incizate, aplicate pe obiecte de uz casnic, pe arme și pe podoabe. Sunt, ce-i drept, și cercetători care interpretează ca fiind figurative unele imagini ce ar reprezenta, într-un caz, un pește, iar, în altul, un om, acesta din urmă constituit, cu totul aproximativ, dintr-un romb, mai multe unghiuri și linii paralele, trasate pe o falangă de cal în prealabil șlefuită, descoperită la Cuina Turcului.

Mai vechi decât acestea ar fi, după opinia profesorului Vladimir Dumitrescu, autorul unei

monumentale lucrări despre arta preistorică în România, o bucată de grafit scrijelită sub forma unor șanțulețe paralele, descoperită în nordul Moldovei (la Strachina–Dorohoi)[1], în timp ce autorul unei alte opere capitale consacrate artei preistorice, Radu Florescu [2], citează, tot în ordinea aparițiilor sporadice întâmplătoare, o figurină de piatră de la Lapoș (jud. Buzău).

În sfârșit, recent, ca datând probabil de la sfârșitul Paleoliticului superior, a fost descoperită și o pictură rupestră în peștera Cuciulat (jud. Sălaj) [3]. Imaginile de aici înfățișează un cal și o felină, redată în mișcare, cu o surprinzătoare înțelegere a formelor și proporțiilor, în plan bidimensional, fără nici o intenție de sugerare a volumelor, suprafața fiind pictată într-o singură culoare: roșu cărămiziu. Această din urmă descoperire, unică în spațiul central și sud-est european, înscrie de bună seamă teritoriul României, alături de vestitele localități din nordul Spaniei, din sudul Franței și din Urali, în aria pe care au fost zămislite primele imagini picturale din istoria artei universale.

Extrem de bogat este teritoriul României în vestigiile artistice din Epoca Pietrei șlefuite (Neolitic). Ca și în restul Europei, Neoliticul se instalează în spațiul carpato-dunăreano-pontic cu începere din mileniul VI î.Hr., pătrunzând, cum cred specialiștii, dinspre sud, din Asia anterioară, odată cu purtătorii lui – populațiile migratoare care se vor așeza, fuzionând cu autohtoni din epoca mezolitică, pe o vastă arie de la sud și nord de Dunăre,



Vas
antropomorf,
Cultura
Vădastra

Vas-coșuleț,
Cultura
Vădastra



pe măsură ce clima continentului european se încălzește și, alături de vânătoare și pescuit, încep să se practice agricultura și creșterea vitelor.

Comunitățile umane trec în această epocă la forme de viață sedentară, prelucrarea pietrei prin șlefuire atinge un înalt grad de perfecțiune și printre ocupații își fac apariția țesutul și olăritul, obiectele de ceramică proliferând într-o infinitate de forme și având cele mai diverse destinații. În lipsa unor urme directe care să ateste existența țesăturilor, despre acestea vorbesc indirect tot obiectele de

ceramică, anume statuetele din lut care, prin elemente de decor, fie incizate, fie colorate, ne oferă sugestii asupra vestimentației menite nu numai să-i apere de intemperii pe îndepărtații noștri strămoși, dar, alături de tatuaje și de diverse obiecte de podoabă din piatră, os, scoici, corn, ceramică, iar mai târziu din metale, să-i împodobească și să le satisfacă astfel setea de frumos – adevărată constantă a necesităților spiritului uman.

Caracteristic pentru aproape întreaga artă neolitică de pe teritoriul României, ca și al altor zone învecinate, de altfel, dar în contrast cu aspectul figurativ naturalist din alte arii de cultură, din apusul Europei de pildă, este accentul pus pe abstract, în speță pe geometrie. Această capacitate de conceptualizare a gândirii, de abstragere din realitatea figurativă a unor scheme grafice cu rol de simboluri a putut fi pusă de specialiști în legătură cu noul mod de producție sedentar-agrar al comunităților neolitice. Semnificațiile de ordin magico-religios pe care le-au putut avea unele motive decorative, ținând seamă că în viața lui spirituală omul primitiv stabilea relații cu mediul natural sub semnul unor credințe și practici magice, nu pot fi ignorate. Totodată, nu putem să nu admitem că multe dintre motivele ornamentale au pur și simplu un rost decorativ, menit să satisfacă nevoia de frumos a oamenilor în acele îndepărtate vremuri.

Prima cultură neolitică, denumită *Criș-Starčevo*, s-a răspândit pe întregul teritoriu al țării încă din mileniul VI î.Hr., caracterizându-se printr-un bogat inventar de unelte din piatră șlefuită și mai ales



Statuetă-
idol, Cultura
Vinča-Turdaș



*Gânditorul
și perechea lui
de la Cernavodă,
Cultura Hamangia*

printr-o intensă producție de obiecte ceramice, în special vase, dar și statuete de lut zoomorfe și antropomorfe, în care însemnele artei se vădesc pregnant în formele armonioase, ca și în voința de a ornamenta, fie și cu motive geometrice simple, tot ce iese din mâna olarului.

După multe secole de dominație a culturii *Criș-Starcevo* au urmat, consecutiv sau, uneori, în paralel, acoperind totalitatea teritoriului țării sau numai părți ale lui, culturile *Turdaș*, *Boian*, *Vădastra*, *Hamangia*, *Gumelnița*, *Sălcuța*, *Cernavodă* și altele, cea mai vestită și totodată cea mai evoluată sub aspectul inventivității artistice și al perfecțiunii fiind cultura *Cucuteni*.

Cronologic, cultura *Turdaș* este cea mai veche dintre cele enumerate și a acoperit anumite părți din Transilvania, Banat și nordul Olteniei încă din mileniul V î.Hr., concurând și împletindu-se pe alocuri cu

elemente ale culturii *Criș*. Mai puțin rudimentară însă decât aceasta din urmă, ea a excelat prin statuete antropomorfe puternic stilizate care surprind printr-o rară forță expresivă. Avem în vedere, printre altele, exemplare unice ca plasticitate a modelajului cum este capul de statueta a cărei coafură, sugerată laconic prin câteva linii incizate adânc, vădește din partea „artistului” care l-a realizat o sensibilitate aproape „modernă”. Avem în vedere, de asemenea, statueta (bust) de la *Rastu* (jud. Dolj) care, în ciuda economiei de mijloace folosite, reușește să ne impresioneze prin capacitatea de reducere la esență a realității, de care dădea dovadă meșterul din Neolitic. Avem, în sfârșit, din aceeași etapă timpurie a pietrei șlefuite, și un grup statuar, o maternitate învestită cu toate atributele de rigoare ale acestei teme iconografice: comuniune de simțire, duioșie, tandrețe.

Asemenea statuete nu vor fi întrecute decât de cele aparținând unei culturi din mileniul IV, numită *Hamangia*, după localitatea dobrogeană eponimă. De aici provin o serie de exemplare excepționale de plastică mică reprezentând omul în forme și atitudini ce au justificat, într-unul din cazuri, datorită expresivității remarcabile dobândite de artist în redarea vieții interioare, denumirea de *Gânditorul de la Cernavodă*. Este vorba despre o statueta de bărbat



*Vas zoomorf,
Cultura
Gumelnița*



Zeita de
la Vidra,
Cultura
Boian

căzut pe gânduri, așezat pe un scăunel, cu coatele pe genunchi și cu capul sprijinit în palme, într-o poză ce sugerează povara unor necazuri de care omul pare copleșit. În replică, perechea personajului, o statueta feminină, se distinge și ea tot printr-o poză insolită în iconografia neolitică. Șezând cu un picior întins și cu unul îndoit din genunchi, ea se ține cu amândouă mâinile de acesta, într-o atitudine parcă de sfadă, accentuată și de gâtul alungit peste măsură. Juxtapuse una cu fața la cealaltă, cele două figurine alcătuiesc un grup ce evocă o scenă de gen, între cei doi protagoniști părând a se consuma o mică dramă familială, cu reproșuri de o parte și cu o obstinată muțenie reflexivă de cealaltă.

Simplitatea modelajului, schematismul reprezentării, lipsa oricăror incizii ornamentale care să sugereze îmbrăcămintea sau tatuajul, combinate cu

tensiunea trăirii psihologice conferă acestor figurine statutul unor capodopere cărora, în ciuda dimensiunilor reduse, nu le lipsește o anumită alură de monumentalitate.

Pe măsură ce se derulează secolele, civilizația neolitică se diversifică tot mai mult într-o serie de culturi ce se întrepătrund, acoperind arii vaste din teritoriul țării. Astfel, în Neoliticul mijlociu (mileniul IV î.Hr.) se afirmă cu putere cultura *Boian*, cu centre de olărie în Câmpia Dunării, caracterizată printr-o ceramică evoluată atât ca repertoriu de forme, cât și ca decor. Pe lângă recipientele obișnuite în epocile anterioare, acum vin să se adauge și un fel de cupe cu picior, un fel de fructiere, iar la decorul incizat se adaugă exciziile executate după uscarea parțială a vasului. În faza *Vidra* a culturii *Boian*, apar chiar și vase cu decor colorat în mai multe registre cu motive meandrice (de exemplu *chiupul* descoperit în stațiunea *Glina*, aproape de București).

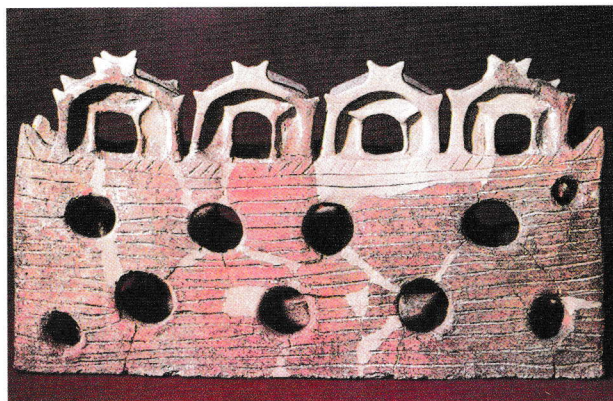
Tot în faza *Vidra* au fost localizate statuetele de lut, iar uneori din os, folosite de băștinași ca amulete. În majoritate feminine, ele acuză fenomenul de steatopigie având atributele fertilității puternic reliefate, așa cum constatăm la așa-zisa *Zeita de la Vidra*.

O variantă a acestei culturi, cu o arie de răspândire în Oltenia, este cultura *Vădastra*. Renumit este în cadrul ei *vasul antropomorf* viguros stilizat cu un decor meandric și spiralic, realizat în relief printr-o migăloasă operație de încrustare și excizare.

Pentru mileniul III î.Hr. caracteristică pe o bună parte a teritoriului României, cuprinzând Muntenia, Dobrogea și sudul Moldovei, inclusiv o zonă restrânsă de peste Prut, este cultura *Gumelnița*. Definitiv pentru ceramica executată de purtătorii acestei culturi este introducerea masivă a pictării vaselor cu pastă albă, roșie și cu grafit, tehnică deosebită ce se combină armonios cu aceea a incizării și a împungerii.

Neacoperind întreaga suprafață a țării, cultura *Gumelnița* nu epuizează formele de manifestare artistică de la sfârșitul Neoliticului. Concomitent și înrudite cu ea, spre apus, în Oltenia și Banat, se afirmă cultura *Sălcuța*, iar în Transilvania – culturile *Decea* și *Petrești*, fiecare dintre ele introducând note noi,

Machetă din
ceramică a
unui sanctuar,
Cultura
Gumelnița



avându-și aportul lor de inventivitate și promovând procedee tehnice neîntâlnite în alte părți.

Treapta de perfecțiune cea mai înaltă este atinsă însă, în epoca târzie a Neoliticului, de cultura *Cucuteni*. Avem, firește, în vedere ultima fază a acesteia căci, în evoluția ei începută în mileniul IV, această cultură, care cuprinde o arie vastă ce include nord-estul Munteniei, sud-estul Transilvaniei, cea mai mare parte a Moldovei, precum și zone întinse din Ucraina, ajungând până la Nipru, de unde și denumirea ei completă de *Cucuteni-Tripolie*, a cunoscut mai multe faze definite de arheologi cu indicativele A, AB și B. Se admite chiar și o subfază incipientă, de tranziție, denumită *Protocucuteni*, în care civilizația cucuteniană a suferit influența culturilor *Gumelnița* și *Petrești*, printre împrumuturile efectuate din acestea figurând însăși practica decorării policrome a ceramicii.

Numai că, sub toate aspectele, meșterii cucutenieni au lărgit mult investigația în domeniul formei, au îmbogățit simțitor repertoriul în toate sensurile și s-au întrecut pe ei înșiși în a imagina forme de o mare eleganță, de un simț nedezmățat al proporțiilor și de un rafinament al decorului policrom demn de invidiat.

Privind în primul rând vasele, spiritul inventiv și fantezia demonstrate de olarul cucutenian sunt de-a dreptul inepuizabile. Începând cu recipientele de provizii și de pregătire hrana, apoi cu vasele-coșuleț, cu străchinile, cămile, vasele cu picior suport, cu urcioarele, rhytoanele, chiupurile, craterele – anticipându-le ca formă, proporții și eleganță pe cele grecești – și continuând cu casete de diverse forme, cu vasele „binoclu”, formate din două corpuri unite între ele, cu solnițe și chiar cu polonice din argilă arsă, aceste obiecte se caracterizează nu numai printr-o prodigioasă fantezie, dar și prin acuratețe și precizie, prin măiestria dovedită în finisarea suprafețelor, știut fiind că, în Neolitic, ceramica este produsă cu mâna, roata olarului fiind o achiziție mult mai târzie a inteligenței omenești.

Aspecte ce se impun relevante, în acest sens, sunt calitatea materialului, pregătirea pastei, priceperea depusă în operația de ardere, trăsături pe măsura talentului, a măiestriei și gustului ireproșabil care fac

ca meșterii olari ai culturii *Cucuteni-Tripolie* să nu aibă egal în Neoliticul de pe continentul european.

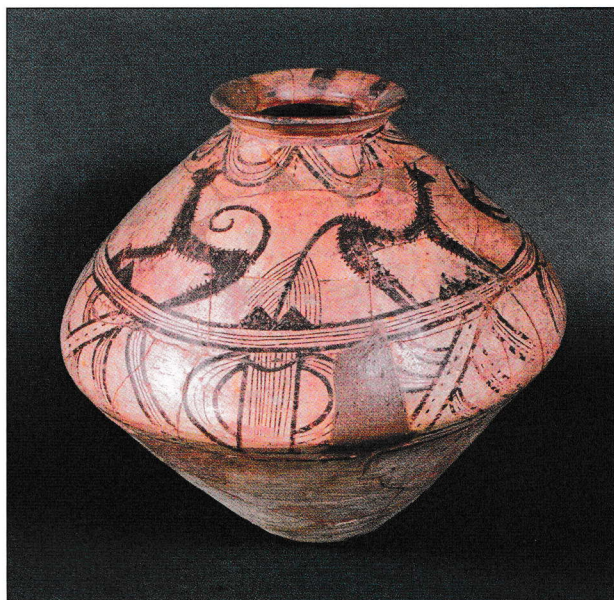
Dar în faza ei de apogeu, această cultură excelează, cum o să arătăm, prin decorul pictat, cu toate că nu este abandonat nici procedeul incizării, al șanțurilor și al canelurilor, atât de răspândit în epocă. Tot așa, fără să fie abandonat decorul geometric specific culturilor anterioare, acum triumfă deplin decorul meandric. Liniile sinuoase, spiralele, curbilinia, ovalele combinate cu zigzaguri, romburi, hașuri, toate disputând suprafața vasului, după legile simetriei și alternanței, într-o superbă manifestare de *horror vacui*. Sunt de remarcate acum, pentru prima dată în multimilenara istorie a decorului ceramic, benzile spiralice de tipul *triskelion* și *tetraskelion*. Cât privește procedeul tehnic de obținere a tuturor acestor ornamente, dacă în primele faze el consta din rezervarea (cruțarea) motivului „pictat” în roșu, în timp ce fondul era acoperit cu alb, mai târziu s-a adoptat pictarea propriu-zisă a motivului, în paralel cu trecerea de la bicromie la tricromie (alb, roșu și negru ciocolatiu) culorile fiind folosite într-o variată gamă de nuanțe.



Vas antropomorf
de la Sultana,
Cultura
Gumelnița



Vas ceramic,
Cultura
Cucuteni,
Republica
Moldova



Fantezia, priceperea, îndemânarea cu care purtătorii culturii *Cucuteni* au executat minunata ceramică policromă sunt prezente și în confecționarea plasticii figurative, în micile statuete de teracotă. Cele mai caracteristice sunt figurinele feminine fusiforme, subțiri și foarte alungite, schematizate excesiv și redată în poziții hieratice. De regulă, acestea sunt pictate în benzi paralele albe și roșii ce alternează. Altele, mai puțin elansate, cu capul sumar modelat sau chiar fără cap, dar acuzând o hipertrofie a șoldurilor ca atribut al fertilității, sunt puternic incizate, unele încadrându-se tipului așa-zis „en violon”: *Târpești* (jud. Neamț), *Drăgușeni* (jud. Suceava), *Trușești* (jud. Botoșani), *Hăbășești* (jud. Iași) sunt doar câteva dintre localitățile în care, în urma săpăturilor arheologice sistematice, au ieșit la iveală asemenea figurine. Excepțională prin insolitul ei, demnă să fie remarcată, este piesa cunoscută sub numele de *Hora de la Frumușica* (jud. Neamț), în fapt fiind vorba

Vas-binoclu,
Cultura Cucuteni,
Republica Moldova

despre un vas-fructieră antropomorfizat, alcătuit din patru figuri umane puternic stilizate și sudate între ele într-un bloc monolit ce sugerează, în adevăr, o horă. Frecvente sunt acum și figurinele zoomorfe inspirate în special din fauna domestică, firește și ele foarte stilizate.

Deopotrivă cu ceramica, în fazele avansate ale culturii *Cucuteni-Tripolie* capătă o dezvoltare remarcabilă și alte activități, printre care construcția de locuințe trebuie menționată în primul rând, odată cu preocupările pentru organizarea teritoriului, căci, pentru prima oară, amplasarea construcțiilor nu mai este lăsată la voia întâmplării, ci urmează un plan conceput în prealabil.

Culturii neolitice îi urmează cea a bronzului, caracterizată la început prin elemente artistice inferioare întrucâtva, dacă le comparăm din punct de vedere stilistic cu marea artă cucuteniană. În schimb, în viața activității tribale se produc schimbări profunde menite să ducă în planul artei la apariția unor categorii, forme și modalități de expresie noi. Importanța pe care o dobândește schimbul de produse în urma apariției meșteșugurilor, diferențierea socială ce se schițează odată cu apariția democrației militare antrenează o mai mare diversitate și abundență, precum și o îmbogățire a semnificațiilor pe care le capătă decorul, el desemnând, de pildă, atunci când acoperă o statueta, poziția socială a modelului, oglindită în atributele de veșmânt și podoabă figurate, cum vom vedea că sunt statuetele cu „rochie-clopot” din cultura *Gârla Mare-Cârna*. Elemente noi încep să se distingă bunăoară în arhitectură, în special în cea de apărare, căci, alături de bordeiul specific așezărilor neolitice, acum apar fortificațiile. Într-una dintre așezările epocii, cea descoperită la *Monteoru* (jud. Buzău), se întâlnesc ziduri de piatră, turnuri de strajă și chiar o adevărată acropolă cu resturile unor sanctuare.

Chiar ceramica, în absența unui ornament atât de fastuos precum cel din Neolitic, cunoaște în schimb o tendință de elansare devenind mai zveltă, cu o linie de profil mai unduoasă, împrumutată în unele cazuri de la vasele de aur. Căci, să nu scăpăm din vedere, înainte de a se răspândi prelucrarea bronzului, și anume în faza de tranziție, adică în

Neoeolitic, cu aproximativ 1800 de ani înainte de Hristos, în atelierele din Transilvania, cum este cel de la Moigrad, sunt prelucrate arama și aurul. Foarte rudimentară la început, metalurgia ce se practica pe baza cuprului și a metalului nobil nu presupunea decât operația de ciocănire, turnarea și alte procedee tehnice fiind folosite mai târziu. De altfel, primele obiecte obținute pe această cale nici nu prea au de-a face cu arta. Abia în câteva cazuri izolate, anumite plăcuțe de aur, atribuite culturii *Bodrogkeresztur* și prezentând unele elemente de decor obținute prin tehnica *au repoussé*, merită să fie asimilate pe drept cuvânt artei metalelor.

Cât privește prelucrarea bronzului, începută pe teritoriul României, după cum afirmă Vladimir Dumitrescu, pe la circa 1800 î.Hr., iar după opinia altor specialiști, chiar ceva mai devreme, ea avea să devină o ocupație curentă în special în Transilvania, care constituie unul dintre cele mai importante centre metalurgice ale Europei. În afară de seceri și topoare simple, sunt confecționate în număr mare topoare de bronz cu disc, bogat decorate și folosite nu atât în luptă, cât ca însemne ale puterii șefilor militari, cum sunt cele descoperite la *Someșeni* (jud. Cluj).

Același rol l-au avut, se pare, spadele de bronz găsite în localitatea *Apa* (jud. Cluj) și pumnalele de aur din tezaurul dezgropat la *Perșinari* (jud. Dâmbovița), bogat ornamentate, prin gravare, și acestea.

În paralel cu bronzul, pentru satisfacerea unei cereri din ce în ce mai insistente, ca urmare a diferențierilor sociale, continuă să se prelucereze aurul.

Pe teritoriul României s-au descoperit, ca datând din Epoca Bronzului, numeroase tezaure – cum ar fi cele de la *Firiteaz* (jud. Bihor), *Sacoșu Mare* (jud. Timiș), *Grăniceri* (jud. Arad), *Săcueni* (jud. Bihor), *Ostrovu Mare* (jud. Mehedinți), *Sărăsău* (jud. Maramureș) – în care abundă brățările de aur, suple, elegante, somptuoase, executate cu multă finețe, precum și discuri falere gravate, dar și aplice, pendantsive și alte podoabe. O remarcă specială merită în acest context *vasul de aur de la Biia*, în formă de ceașcă cu buze evazate și răsfrânte în afară, mărturie a unei bune stăpâniri a tehnicii prelucrării metalelor pe teritoriul României încă de la debutul acestui meșteșug.

Car miniatural
din bronz, Epoca
Bronzului

Oricât ar fi de prestigioase, obiectele artistice din metal nu reușesc însă să umbrească realizările din domeniul ceramicii executate către sfârșitul Epocii Bronzului. Într-un interval de timp relativ scurt, în comparație cu milenii de artă neolitică, se dezvoltă, pe teritoriul României, câteva culturi de o rară bogăție de forme și de un nivel tehnic și artistic ce vizează perfecțiunea. Nu este locul să insistăm asupra notelor distinctive care deosebesc vasele culturii *Sighșoara-Wietenberg* de cele ale culturii *Verbicioara*; pe cele ale culturii *Monteoru* de cele ale culturii *Otometri* etc... Cămile înalte, zvelte, cu toate elegante, conturate de o linie unduioasă, suplă, concepută la proporții alese, străchinile evazate, cu buza vălurată și răsfrântă, decorul caracterizat printr-o profuziune de motive geometrice, meandrice, spiralice, aplicate prin incizie și excizie, prin împungere și, mai rar, prin culoare, toate acestea alcătuiesc tabloul de ansamblu al unei ceramicii de înaltă clasă. Și totuși, pe acest fundal într-un totuși remarcabil, reușește să se profileze un fenomen cultural de mare anvergură.

Este vorba de cultura *Gârla Mare-Cârna* care face parte din marele complex al culturilor câmpurilor



Vas de aur de
la Biia, Epoca
Bronzului





Vas ceramic
de la Cârna,
Cultura Gârla
Mare

de urne funerare reprezentat în România în principal prin trei necropole din sudul Olteniei, aproape de Dunăre: *Balta Verde*, *Ostrovu Mare* și *Cârna*. Este locul să relevăm aici cu precădere, pentru forma lor originală, urnele de incinerare de formă bitronconică, bogat ornamentate. Dar și acestea pălesc pe lângă frumusețea micilor câni cu corp sferic, turtit, cu elegante linii de profil, cu căpăcele și toarte înalte, prevăzute uneori cu protome în formă de pasăre, toate aceste piese având darul să ne uimească prin „designul” lor surprinzător de „modern” și, deopotrivă, prin decorul exuberant, subtil, sofisticat, organizat mai ales în benzi paralele ce încing vasul la diverse niveluri.

Un alt element care a contribuit de bună seamă la faima acestei culturi, despre care un distins arheolog polonez, Ioszeif Kostrzewski, scria că are „cea mai frumoasă ceramică preistorică din Europa”, îl constituie statuetele feminine de lut ars de o formă inconfundabilă. Spre deosebire de figurinele culturilor neolitice ce trădau obsesia fertilității, statuetele descoperite la *Cârna* vădesc o obsesivă preocupare a meșterilor pentru aparatul vestimentar. Încadrându-se oarecum tipului egeic așa-zis cu „rochie-clopot”, statuetele de *Gârla Mare*–*Cârna* ne dau senzația că ne aflăm în prezența nu atât a unor reprezentări de femei, cât a unor rochii atârdate în galantare, pe manechine. În adevăr, figurinele respective nu au cap și, cel mult, chipul (ochi, gură, nas) le este sumar indicat prin incizii aplicate pe gâtul cu care bustul se prelungește în sus ca o pară. De asemenea, mâinile, indicate vag tot printr-un desen incizat, par mai degrabă mâneci. Aceste torsuri feminine înveșmântate în rochii cu poalele până în pământ sunt însă suportul pe care „artistul” își exersează măiestria decorativă, ornamentele debordante realizate prin incizie și culoare traducând o bogată fantezie vesti-

mentară căci, fără îndoială, dacă aceste ornamente au vreo semnificație, ea constă în a delimita între ele piesele costumului și în a reproduce înfloriturile ce-l decorau, cum ar fi colierele, uneori de tip *torques*, centurile ce strâng mijlocul desemnând talia fină.

Așa cum crede profesorul Vladimir Dumitrescu, care și-a făcut merite deosebite din cercetarea fenomenului discutat, „Statuetele de la Cârna și din celelalte necropole ale aceleiași culturi – datând din Epoca Bronzului – aparțin desigur unor populații prototracice, așa încât continuitatea costumului corespunde continuității etnice”[4].

Trebuie spus că, în faza actuală a cercetărilor, problema începutului Epocii Fierului în spațiul carpato-dunărean este controversată. Dificultatea stabilirii unui moment inaugural constă în prelungirea fazei de tranziție, când caracteristice pentru prima vârstă a fierului – Hallstatt – sunt tot obiectele de bronz, cele de fier, descoperite în cantități infime, neputând acredita ideea unei metalurgii locale hotărâtoare pentru definirea epocii.

Așa încât, prezent încă din secolul al XII-lea î.Hr., fierul nu pare să joace un rol determinant în economie și cu atât mai puțin în artă decât începând din



Statuetă de la Cârna,
Cultura Gârla Mare

secolele VIII–VII î.Hr., în primele faze ale perioadei Hallstatt tot obiectele de ceramică fiind acelea care au dat măsura priceperii și gustului artistic al făuritorilor, de astă dată de neam tracic, al culturilor *Babadag*, *Basarabi*, *Ferigile* ș. a., numite după localitățile eponime de unde ne-au parvenit vestigiile. Continuând forme și elemente de decor ale Epocii Bronzului, adăugând altele noi, ceramica hallstattiană poate disimula anevoie o oarecare sărăcire, dacă nu chiar secătuire a imaginației, regres compensat însă pe alte planuri.

Este important de știut că în această epocă, din neamul numeros al tracilor se desprind deja, căpătând o identitate proprie, strămoșii direcți ai românilor, anume geto-dacii. Numiți de obicei geți de către greci, cum o face Herodot când îi pomeneste în legătură cu invazia din 514 î.Hr. a lui Darius, drept „cei mai cinstiți și mai viteji dintre traci“, și daci de către istoricii romani, geto-dacii vor fi principalii purtători ai civilizației fierului pe teritoriul României, fără a se putea face abstracție de aportul substanțial al altor populații alogene (cimerieni, sciți, iliri, bastarni, celți) care vor fi asimilate de băștinași, dar nu înainte de a-și lăsa amprente pe viața lor materiale și spirituale sub forma unor opere de artă cu trăsături specifice. În sfârșit, ca pondere și importanță, trebuie menționată tot pentru această epocă, ba chiar pentru prima ei vârstă, colonizarea grecească a țărmurilor dobrogene ale Pontului Euxin (Marea Neagră) – fenomen interesant și în sine, dar cu atât mai mult pentru destinele culturii din spațiul românesc de la Dunărea de Jos. Se știe că, în expansiunea lor, cetățile grecești au întemeiat factorii și ulterior colonii, organizate după tipul *polisului* și pe coasta de apus a Mării Negre. Astfel, încă din anul 657 î.Hr., coloniști din Milet au debarcat și s-au instalat întemeind orașul *Histria* din Dobrogea (azi dispărut). În secolul următor, coloniști din Heracleea Pontica au pus bazele *cetății Callatis* (pe locul Mangaliei de azi) și, ceva mai târziu, a fost întemeiat orașul *Tomis* (Constanța). Asupra gradului de cultură și de civilizație atins, în dezvoltarea lor, de aceste orașe nu este cazul să insistăm. Multe secole, până la integrarea lor Imperiului Roman și chiar după aceea, aici se va desfășura o viață culturală plină de strălucire, având un echivalent pentru epoca respectivă doar în lumea metropolitană și în diaspora grecească din alte zone geografice.

O arhitectură diferențiată ca destinație, cu scop de apărare, de locuit și de cult, cu teatre și temple precum cel al Afroditei de la Histria, prevăzute cu coloane, frize, reliefuri, o sculptură monumentală în *ronde-bosse* constând din statui ale zeilor, cioplite în marmură, o sculptură funerară, o plastică mică din teracotă înrudită cu vestitele statuete de Tanagra, vase de ceramică pictată adaptate tuturor cerințelor, ca să nu mai vorbim de produsele meșteșugărești executate din metal: arme, scuturi, obiecte de podobă – toate acestea alcătuiau un adevărat univers de care, prin contacte și relații de schimb, geto-dacii nu puteau să nu fie influențați, precum, la rândul lor, nu puteau să nu-și imprime gustul propriu în producția ce le era destinată de partenerii lor comerciali. Un exemplu îl constituie, printre altele, adoptarea roții olarului adusă de greci și răspândită în lumea geto-dacilor odată cu unele tipuri de vase precum bolurile „megariene“ și „deliene“ prevăzute cu decorații în relief.

Și mai substanțial va fi aportul cetăților grecești de la Marea Neagră în răspândirea printre băștinașii geto-daci a prelucrării metalelor nobile. Dar coloniștii greci nu vor fi unicul element etnic alogen care exercită o influență asupra localnicilor din spațiul carpato-dunărean. Începând cu secolele VI–V î.Hr., un rol în răspândirea tehnologiei metalelor în acest spațiu l-au avut sciții.

Printre vestigiile tipice pentru arta scită a metalelor pot fi menționate, de pildă, oglinzile de bronz cu disc circular și cu mâner ornamentat, descoperite în Transilvania, săbiile și pumnalele de tipul *akinakes*, așa-zisele săbii-lemblemă bogat ornamentate prin



Vas cu toarte zoomorfe de la Sărata-Monteoru, Epoca Bronzului